

Originalni naučni rad

UDK 327::911.3(100)

DOI br.107251/SVR1306053S

COBISS.BH-ID 3689496

PARADIGME GEOPOLITIKE

prof. dr Momčilo Sakan

Nezavisni univerzitet Banja Luka

Apstrakt: U radu, autor, nakon kraćeg uvoda, prvo objašnjava paradigmu nauke uopšte i paradigmu geopolitike posebno. Naročito ukazuje na paradigmu u normalnoj nauci koja nudi metode, tehnike i instrumente i primere za normalno istraživanje problema i dokazivanje stavova, hipoteza, zakona, teorema i teorija u celini. Takođe ukazuje i na krize vladajuće paradigme i pojavu naučnih revolucija u nauci uopšte i geopolitici posebno.

Autor, zatim objašnjava sukob Kopna i Mora, kao stabilizovanu paradigmu geopolitike koja traje milenijumima. Pored toga, ukazuje i na one paradigme koje nastaju u istorijskom razvoju i koje su manje stabilizovane od prethodne, odnosno od sukoba Kopna i Mora, kao paradigme premoderne, moderne i postmoderne geopolitike.

Ključne reči: *paradigma, geopolitika, moderna i post moderna geopolitika.*

UVOD

Geopolitika u svom rudimentarnom obliku postoji od kada postoje narodi i države. Milenijumima i vekovima ljudi su neprekidno nastojali da naseljavaju one prostore koji im nude najbolje uslove za život, rad i prosperitet. Kada su ti uslovi nestajali (na primer: ribolov, lov i slično) nestajala su i naselja u kojima su ljudi živeli i njihovi ostaci, danas, služe kao turističke atrakcije.

Paralelno s naseljavanjem prostora ljudi su pravili i prognoze o sopstvenoj budućnosti i mogućnostima opstanka. Pojavljuju se i brojni proroci i prognozeri od Nostradamusa do savremenog doba. Prognoze su bile veoma različite. Jedni smatraju da se svet neprekidno razvija i demokratizuje i da će generacije koje dolaze imati bolje uslove za život i opstanak. Za razliku od njih, drugi smatraju da će socijalne, ekonomske, ekološke i prirodne katastrofe donositi sukob civilizacija i da će ljudski život i život na planeti Zemlji uopšte biti u stalnoj opasnosti. Jedni, takođe, smatraju da životu na planeti zemlji pretila opasnost od totalnog zagrevanja, a drugi – od totalnog zahlađenja i slično.

Navedene prognoze i proročanstva su proizvod mašte pojedinaca, ali pitanja o budućnosti sveta zahtevaju naučni pristup i naučne odgovore. Nažalost, svet za tim odgovorima traga i danas. Nagli naučno-tehnološki

razvoj, koji traje više od jednog veka, dao je odgovore na brojna fundamentalna pitanja. Unapređene su sve oblasti ljudske delatnosti. Naročito su razvijene brojne tehnologije, od aparata za domaćinstvo, preko sredstava za komunikaciju, do kosmičkih satelita. Razvijene su i forme logičkog mišljenja i zaključivanja. Postoje i naučne prognoze koje su zasnovane na realnim empirijskim podacima i tendencijama kretanja kvalitativno-kvantitativnih pokazatelja. O geopolitici postoje i brojni pisani materijali, pretežno primenjenog karaktera. Reč je pre svega o političkim i geopolitičkim strategijama i doktrinama velikih sila, i načinima njihove praktične implementacije na planu ostvarivanja nacionalnih interesa i stvaranja interesnih sfera. Postoje i ozbiljni teorijski radovi tvoraca geopolitike iz polovine prošlog veka. Geopolitika, međutim, u poslednje tri decenije doživljava punu afirmaciju u teorijskom i praktičnom smislu. Pojavljuju se i veoma konzistentni geopolitički radovi savremenih geopolitičara *Noama Čomskog, Aleksandra Dugina, Mišela Čosudovskog, Džona Perkinsa, Loreta Napoleonija, Ane Filimonove, Danijela Estulina, Semjuela Hantingtova, Zbignjeva Bžežinskog* i brojnih drugih. I dalje se, međutim, oseća nedostatak identifikacije i eksplicacije stabilizovanih delova teorije geopolitike (zakona i zakonitosti) na osnovu kojih bi se mogle praviti valjane prognoze u bližoj i daljoj budućnosti. Oseća se, takođe, i nedostatak valjanih metateorija, naročito o pojmu, vrstama i osnovnim karakteristikama paradigmi geopolitike.

POJAM PARADIGME, NORMALNE NAUKE I NAUČNE REVOLUCIJE

Termin kojim se označava pojam paradigma potiče iz grčkog jezika i znači „obrazac, uzor, uzorak, primerak po kome se nešto radi“. Iz te nominalne definicije u običnom značenju često se dedukuje definicija da je paradigma uopšte osnovna ili dominantna teorija u strukturi nauke određenog doba. Pod tim pojmom Tomas Kun, s jedne strane, podrazumeva čitavu konstrukciju uverenja, vrednosti, tehnika i slično, koje dele članovi jedne naučne zajednice. S druge strane, on pod tim podrazumeva „jednu vrstu elemenata u toj konstelaciji, ona konkretna rešenja zagonetki koja, upotrebljena kao modeli ili kao primeri, mogu da zamene eksplicitna pravila kao osnovu za rešenje preostalih zagonetki normalne nauke“¹. Prvi smisao tog pojma on naziva sociološkim, a drugi – naučnim, odnosno filozofskim. Drugi smisao paradigme za Kuna je dublji od onog prvog, jer, kako sam kaže, poreklo vrsta ne priznaje nikakav skup ciljeva, bilo božjih, političkih, ekonomskih ili prirodnih. Prirodno odabiranje je to koje deluje u datim uslovima na evoluciju živih organizama. Prvi smisao, međutim, je takođe značajnom zato što snažno utiče na istraživački postupak i razvoj ljudskog saznanja uopšte. Iz svega toga se nameće zaključak da je paradigma i osnovna ili dominantna teorija i „uspešna metafizička spekulacija koja naučnicima jednog određenog

¹ Kun, T, *Struktura naučnih revolucija*, Nolit, Beograd, 1974, str. 239.

perioda vremena pruža ne samo model-probleme, već isto tako i model-rešenja, a najzad, ona je i skup opšteprihvaćenih uverenja jedne naučne zajednice koja dobijaju svoj konkretan oblik u nekom udžbeniku ili nekom klasičnom delu². Analogno tome, nameće se zaključak da je paradigma geopolitike osnovna ili dominantna teorija, odnosno skup opšteprihvaćenih normi i uverenja prema kojima se teoretičari i praktičari geopolitike vode u procesu naučnog istraživanja ili rešavanja konkretnih problema.

Istorijski posmatrano svaki period se karakteriše jednim brojem vladajućih teorija (paradigmi) koje čine okosnicu nauke toga doba. Te teorije su naučnicima nudile model prema kome su istraživali, ali i modele eventualnih rešenja. Zato bi se moglo reći da su te paradigme bile upućivačke, usmeravajuće, ali i direktivne. Te paradigme su vladale i još uvek vladaju i u svakoj nauci, pa i u geopolitici, a u određenom smislu, služile su i kao osnova za istraživanje. One su istovremeno bile i kočnice za dalji razvoj zbog toga što nije bilo jednostavno promeniti ustaljeni način mišljenja i uvesti novinu pred kojom se nalaze prepreke naučnog i metafizičkog karaktera. Ova druga vrsta prepreka naročito je bila izražena u dogmatizovanim, autoritarnim i totalitarističkim sistemima gde su vladala dirigovana teorijska i praktična rešenja i načini razmišljanja uopšte, ali su one veoma prisutne i danas.³

U nauci uopšte i u geopolitici posebno, dakle, postoje vladajuće paradigme, ali i veliki broj konkurentnih koje stalno te vladajuće ugrožavaju i koje se kandiduju za preuzimanje njene uloge. Ako je stanje u nauci (geopolitici) redovno, ako su teorija i istraživanja zasnovani na određenoj stabilizovanoj paradigmi koja pruža dugotrajnu osnovu za normalan razvoj te nauke i za pravilnu nekritičku praksu, ako se istraživanje realizuje planski i organizovano, ako rezultati istraživanja nisu u suprotnosti sa vladajućom paradigmom i ako konkurentske paradigme ne ugrožavaju vladajuću, onda je reč o normalnoj nauci. Preciznije rečeno, normalna nauka je onda kada vladajuća paradigma nije u krizi, odnosno kada se ne vide druge paradigme koje bi mogle da je ugroze.⁴

Paradigma koja vlada u normalnoj nauci pruža primere koji uključuju zakone, teoriju, metode, instrumente i slično na osnovu kojih se zasniva istraživanje i naučna delatnost u nauci uopšte i u geopolitici

² Kun, T, *Struktura naučnih revolucija...* str. 190.

³ U SFRJ je, na primer, kompletan društveno-politički sistem bio zasnovan na paradigmi socijalističkog samoupravljanja što je uticalo na istraživački postupak i način vrednovanja rezultata istraživanja. Slična je situacija i sa odnosima u unipolarnom svetu koji vodeće zemlje Zapada uređuju prema sopstvenoj paradigmi i interesima.

⁴ Kun, pod pojmom *normalna nauka* podrazumeva "istraživanje koje je čvrsto zasnovano na jednom ili na više prošlih naučnih dostignuća, dostignuća za koja neka naučna zajednica priznaje da za neko vreme pružaju osnovu za njenu dalju praksu. Danas se o takvim dostignućima izveštava, mada retko u njihovom originalnom obliku, u naučnim udžbenicima, elementarnim i višim" (Kun, T.: *Struktura naučnih revolucija*, Nolit, Beograd, 1974, str. 50).

posebno. Proučavanje tih vladajućih paradigmi, kako ističe Kun, „predstavlja ono što studente uglavnom priprema za članstvo u posebnoj naučnoj zajednici u kojoj će docnije da deluju“⁵. Pridružujući se ljudima koji su, takođe, svoje stavove izgrađivali na osnovu tih paradigmi, oni će brzo usaglasiti stavove, odnosno neslaganja između njih oko fundamentalnih pitanja nauke praktično neće ni postojati. To pridržavanje istih standarda koji su zasnovani na zajedničkoj paradigmi ima svojih i dobrih i loših strana. Dobra strana je u tome što će se, zbog nepostojanja razlika, lakše usaglašavati stavovi i donositi zajednička rešenja, odnosno jedinstvene teorije koje ne ugrožavaju vladajuću paradigmu. Loša strana je u tome što ta jednostranost i zadržavanje ustaljenog načina mišljenja ne može dovesti do radikalnih preokreta. U nauci se mogu ostvarivati sitniji pomaci koji su u skladu sa postojećom paradigmom, ali do revolucionarnih otkrića, naročito onih koja bi ugrozila vladajuću paradigmu i prouzrokovala naučnu revoluciju, obično, ne dolazi.

Ako se, međutim, pojave situacije i procesi kada se neki normalan problem, koji bi trebalo da bude rešiv pomoću poznatih pravila i procedura, opire ustaljenom načinu istraživanja; ako se deo opreme koji je zamišljen za normalno istraživanje ne ponaša na unapred predviđen način; ... ako profesija ne može više da izbegne nepravilnosti koje podrivaju postojeću tradiciju naučne prakse; ako počinju neuobičajena istraživanja koja profesiju vode u najmanju ruku novom skupu principa – novoj osnovi za upražnjavanje nauke, onda nastaje naučna revolucija. To su procesi kada se stari kategorijalni pojmovi i klasifikatorski nizovi u jednoj nauci zamenjuju novim i kada nastaje preokret u profesionalnim opredeljenjima. Naučne revolucije su, kako Kun sintetizovano ističe, neuobičajene epizode u kojima se odvija preokret u profesionalnim opredeljenjima, slama tradicija i pojavljuju dopune normalnoj nauci koja tu tradiciju čuva.

U istoriji nauke uopšte poznat je veliki broj naučnih revolucija koje su predstavljale prelomne epizode u naučnom razvoju. One se, uglavnom, vezuju za Kopernika, Njutna, Lavoazijea, Ajnštajna, a poznati su i mnogi drugi. Svaka od tih prelomnih epizoda nužno je vodila odbacivanju stare teorije koju je zajednica u određeno vreme poštovala i prihvatanju nove koja je, uglavnom, nespojiva s tom starom. Svaka od njih je, kako Kun ističe, „dovela do promene u problemima koji stoje na raspolaganju za naučno ispitivanje, kao i u standardima pomoću kojih je profesija određivala ono što će se smatrati dopustivim problemom ili legitimnim rešenjem problema. I svaka je dovela do promene u naučnoj imaginaciji na načine koje ćemo najposle morati da opišemo kao preobražaj sveta u okviru koga se naučni rad odvija.“⁶

U geopolitici, a i drugim sličnim naukama, međutim, obično nije reč o naučnim revolucijama u klasičnom smislu. Pre bi de moglo govoriti o tome da je do smena paradigmi dolazilo postupno, *mic po mic*, da se stare

⁵ Isto, ..., str. 51.

⁶ Isto, ..., str. 46.

paradigme ne mogu odbaciti u potpunosti i za sva vremena i da su one prisutne i u okviru novih paradigmi. Reč je o tome šta je u paradigmi dominantno, ono staro ili je nova paradigma postala preovlađujuća. Stare paradigme, dakle, jesu nespojive s novim, ali se ne sme zaboraviti ni činjenica da su te nove paradigme izgrađivane na teorijskim postavkama prethodnih – starih paradigmi. „Napredak nauke“, kako je isticao Poenkare, „ne može se porediti sa menjanjem nekog grada, gde se stare zgrade nemilosrdno ruše kako bi stvorile mesto za nove, već sa neprekidnom evolucijom zooloških vrsta koje se razvijaju postepeno da bi na kraju za obično posmatranje postale neprepoznatljive, ali gde oko stručnjaka može uvek da nađe tragove rada prethodnih stoleća“.⁷ Slično mišljenje zastupa i Staniša Novaković koji, kritikujući Kuna, ističe: „Moj je utisak da je Kun naučnu revoluciju shvatio suviše temeljito“ ... „pa onda u stvari i nerealistički. Stvar je u tome da ni u političkim revolucijama ne dolazi nikada do tako temeljitih promena u ekonomskom i političkom sistemu kakve nosioci tih revolucionarnih promena u početku pretenduju da postignu, a koje docnije, naravno, samo žele da predstave kao da su se stvarno zbile. Ono što se zaista događa i u političkim i u naučnim revolucijama, a što – razume se – mnoge zainteresovane strane neće uvek da priznaju, jeste sledeće: kada se nova paradigma dovoljno razvije, onda se vidi da ona ima mnogo štošta zajedničko sa starom, tj. da nije tako temeljito nova kao što se u početku mislilo. Razlog zbog čega je to tako u nauci leži prvenstveno u činjenici da teoretičari moraju ozbiljno da se oslone na ogromnu količinu prethodnog znanja, koje se u datom trenutku uzima kao opšteprihvaćeno“.⁸

Sledeći značajan problem oko koga se naučnici i danas spore jeste vreme trajanja naučne revolucije. Mišljenje koje bi moglo biti prihvatljivo jeste da se te revolucije pripremaju veoma dugo. Za razliku od te pripreme, proces zamenе paradigmi traje veoma kratko. U vezi s tim Kun ističe da svest o nepravilnosti „može da traje tako dugo i da prodre tako duboko da se oblasti koje su se našle pod njenim uticajem mogu s pravom opisati da su u stanju nadolazeće krize“⁹. Te krize se, prema njegovom mišljenju, završavaju izrastanjem novog kandidata za paradigmu i bitkom oko njegovog prihvatanja; sve dotle dok ne dođe do zamene paradigmi. Za razliku od krize, prelazak sa paradigme na paradigmu je kratkotrajan. On se, kako Kun ističe, ne može odvijati korak po korak, zato što se ne odvija prema zakonima logike i neutralnog odnosa prema činjenicama, već nastaje kao plod preobraćanja, kao nagli preokret u nauci.¹⁰

⁷ Poincare, H.: *The Value of Science*, New York, Dover Publications, 1958, p. 138, citirano u: Novaković, S.: *Uvod u opštu metodologiju i istoriju metodološke misli*, Filozofski fakultet, Beograd, 1994, str. 274.

⁸ Novaković, S.: *Predgovor u: Kun, T.: Struktura naučnih revolucija*, Nolit, Beograd, 1974, str. 19.

⁹ Kun, T.: *Struktura naučnih revolucija*, Nolit, Beograd, 1974, str. 145.

¹⁰ Isto, ..., str. 179. i 210-211.

Sama činjenica da se naučne revolucije pripremaju veoma dugo, navodi na zaključak da su one retka pojava u nauci. U periodu priprema prvo se pojavljuje zajednička svest (mišljenje velikog broja ljudi) da u normalnoj nauci nešto nije u redu. Zatim se pojavljuje period krize kao uobičajeni uvod, odnosno kao jedan mehanizam koji nam daje do znanja da krutost normalne nauke ne može večito trajati bez prigovora. U toku krize počinje ozbiljna kritika postojeće paradigme. Ona se, obično, prvo pojavljuje iz one naučne zajednice koja najviše oseća posledice te krize, a zatim i iz one koja je bila zagovornik date paradigme. Pojavljuje se i veliki broj predloga među kojim ima i onih koji se kasnije pokazuju kao neodgovarajući, površni, pa i pogrešni. Pojavljuju se korisni predlozi koji vode ka unapređenju nauke, ali to ne znači da su se samom njihovom pojavom stvorili uslovi za promenu paradigme. „Da su svi članovi jedne zajednice“, kako ističe Kun, „reagovali na svaku nepravilnost kao izvor krize, ili da su prigrlili svaku novu teoriju s kojom se pojavi neki njihov kolega, nauke više ne bi bilo.“ Ako, s druge strane, niko ne bi reagovao na nepravilnosti ili na sasvim nove teorije, na krajnje riskantne načine, bilo bi malo ili uopšte ne bi bilo revolucija. U stvarima kao što su ove, pribegavanje zajedničkim vrednostima, pre nego li zajedničkim pravilima koja upravljaju pojedinačnim izborom, može da bude način na koji data zajednica raspodeljuje rizik i obezbeđuje dugotrajni uspeh poduhvata.¹¹

Naučne revolucije, u užem smislu reči, ne počinju procesom pojave krize i predloga za njeno rešavanje. One počinju onog momenta kada se, na osnovu velikog broja predloga, pojavi jedna ili više paradigmi i kada se jedna od njih pokaže dominantnom u odnosu na sve druge, uključujući i vladajuću paradigmu. „Odluka da se jedna paradigma odbaci“, kako Kun ističe, „uvek je istovremeno i odluka da se prihvati druga, a rasuđivanje koje vodi toj odluci uključuje poređenje obeju paradigmi sa prirodom, kao i između sebe“.¹² To, praktično, znači da se ne preporučuje promena stare paradigme sve do onog momenta dok se u potpunosti ne formira nova paradigma, sa očiglednim prednostima i potpunim izgledima na uspeh. U suprotnom, uvođenje velikog broja pojmova i klasifikatorskih nizova (kako kome padne na pamet), zbunjuje naučnike i stručnjake u nauci i određenoj oblasti društvene delatnosti. U takvim uslovima oni se osećaju kao vozači koji voze putem s nedozvoljeno velikim brojem saobraćajnih znakova koji ih, umesto usmerenja i pravilne orijentacije, mogu u potpunosti zbuniti i dezorijentisati.

Smena paradigme, dakle, u nauci može se odvijati radikalno, „preko noći“, a može i postepeno. I u jednom i u drugom slučaju pripreme za promenu traju veoma dugo. Ipak, kada je o geopolitici reč, pre bi se moglo govoriti ne o blažim prelazima, već o veoma razvučenom istorijskom razdoblju. Ti prelazi podrazumevaju postepeno prihvatanje

¹¹ Isto, ..., str. 252-253.

¹² Isto, ..., str. 129.

nove paradigme u zadržavanju elemenata stare, pa čak i prihvatanje nekih (rudimentalnih) oblika naredne paradigme. Zato nije moguće ni precizno razdvojiti i odrediti trenutak vremena kada je jedna paradigma pobedila drugu. Takođe se ne može govoriti o stopostotno čistim tim paradigrama, bez obzira o kom istorijskom razdoblju je reč, već najčešće o njihovoj kombinaciji, a navedena klasifikacija se obično izvodi prema onoj paradigmi koja je u datom vremenu dominantna. Tek onog momenta kada ta stara postane dominantna (kada postane modus) onda se može govoriti da je došlo do smene paradigme u geopolitici.

U geopolitici, kao i u drugim naukama, uopšteno posmatrano, postojale su paradigme koje su bile manje ili više stabilizovane. Postojani i skoro nepromenljivi delovi (stabilizovana vodeća paradigma) odnose se na prostor koji je sam po sebi postojan i nepromenljiv. Druge paradigme koje su izložene stalnoj konkurentnosti odnose se na određenu istorijsku epohu, društveno-političke uslove, ali i kulturološke specifičnosti određenih regiona i geografskih celina.

SUKOB KOPNA I MORA – OSNOVNA PARADIGMA GEOPOLITIKE

Paradigma prostora o većitom sučeljavanju kopna (telurokratije) i mora (talasokratije) postoji od postanka organizovanih država i naroda. Prvo se pojavljivala u uslovima ograničenih razmera (u regionalnim okvirima) kada je telurokratija bila u znatnoj prevlasti. Ona je vladala nad čitavim kompleksom civilizacija, a talasokratija se pojavljuje fragmentarno i sporadično. Kasnije, pojavom imperija i razvoja moreplovstva i avijacije, geoprostor dobija potpunije i postojanije oblike koji se, prema Makinderu i drugim geopolitičarima, deli na tri geopolitičke osobenosti. To su:

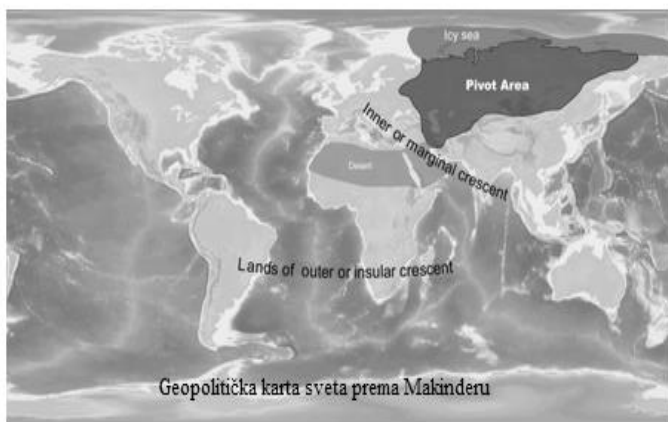
- *Unutarkontinentalni prostori*, koji se još nazivaju i nepokretna platforma, heartland (srce sveta), geografska osovina istorije.¹³ Oni stabilno čuvaju telurokratsku civilizacijsku osobenost.
- *Unutrašnji ili kontinentalni polumesec*, koji se naziva i priobalna zona, rimland, mekani sloj, geopolitička granica, sanitarni koridor i slično. To je geoprostor intenzivnog kulturnog razvoja u kome su vidljive crte talasokratije, uravnotežene mnogim telurokratskim stremljenjima.
- *Spoljašnji ili ostrvski polumesec*, (neistražene zemlje) sa kojima su moguće samo pomorske komunikacije. Prvi put se javlja u Kartagini i trgovačkoj feničanskoj civilizaciji koja je spolja uticala na unutrašnji polumesec Evrope.¹⁴

¹³ Kopneni prostor (talasokratija) obuhvata Evropu i Aziju, a prema nekim mišljenjima i Afriku. Centralni deo (srce tog prostora – *heartland*) je nekadašnja Kijevska Kneževina – odnosno prostor od Baltičkog mora do Kaspijskog jezera.

¹⁴ Mackinder, J. H. *The Geographical Pivot of History*, „Geographical Journal”, 23, The Royal Geographical Society, London, 1904.

Reč je, dakle o *telurokratiji* (kopnu), *talasokratiji* (moru) i *rimlandu* („mekanom sloju“), kao tri najznačajnija prostora na kojima su se civilizacije milenijumima i vekovima sukobljavale i retko, saradivale.

Pojmovi *telurokratija* i *talasokratija* su nastali na osnovu geografskog ustrojstva dvojnosti planete i istorijske tipologije civilizacija. *Telurokratija* se odnosi na kopno (kopnenu moć), a *talasokratija* na more (pomorsku moć). Te dve geopolitičke kategorije su, prema mišljenju svetskih geopolitičara, u većitoj suprotnosti. Geneza te suprotnosti potiče od sučeljavanja trgovačke civilizacije (Kartagina, Atina) i vojno-autoritativne civilizacije (Rim, Sparta). Ta podela je aktuelna i danas, a dvojnost između talasokratije i telurokratije se često naziva i sukobom između različitih civilizacija – *demokratije* i *ideokratije*.

Dvojnost između telurokratije i talasokratije, prema A. Duginu, iskonski ima karakter neprijateljstva.¹⁵ *Telurokratija* (kopnena moć) vezana je za fiksiranost kopnenog prostora, što je na civilizacijskom nivou oličeno u konzervativizmu i strogim pravnim normama kojima se potčinjavaju krupne ljudske zajednice – rodovi, plemena, narodi, države, imperije. Kopnenim narodima strani su individualizam i duh preduzetništva. Svojeviti su im kolektivizam i hijerarhičnost. Za razliku od telurokratije, *talasokratija* (pomorska moć) je tip civilizacije zasnovan na suprotnim smernicama – dinamičnosti, pokretljivosti, sklonosti tehničkom razvoju i slično. Njeni prioriteti su: nomadstvo (naročito moreplovstvo), trgovina i individualno preduzetništvo. Takav tip civilizacije se brzo razvija, aktivno evoluirao, lako menja spoljna kulturna obeležja, a da pri tom unutrašnji identitet ostaje nepromenjen.

Obično se zona telurokratije poistovećuje sa unutar kontinentalnim prostranstvima severoistočne Evroazije (što se u opštim crtama podudara

¹⁵ Dugin, A., *Geopolitika postmoderne*, Prevodilačka radionica Rosić, Nikola Pašić, Beograd, 2009, str. 105.

sa teritorijama carske Rusije ili SSSR-a). Talasokratija se sve jasnije ocrtava kao priobalje evroazijskog kontinenta, Sredozemni areal, Atlantski okean i mora koja sa juga i zapada zapljuskuju Evroaziju.

Telurokratija i talasokratija kao dva globalna tipa civilizacije i kulture dugo vremena su predstavljali dvojnost i na ideološkom nivou – ideologija marksizma (socijalizma) i ideologija liberal-kapitalizma. Dakle, postojala su jasno definisana dva tipa redukcionizma: ekonomski redukcionizam se sveo na sučeljavanje Smitovih i Marksovih ideja, a geopolitički – na podelu svih sektora planete na zone pod kontrolom talasokratije (SAD) i telurokratije (SSSR).

Rimland (unutrašnji polumesec, priobalne zone, mekani pojas) predstavlja složeni prostor koji u sebi potencijalno nosi mogućnost da postane deo bilo talasokratije, bilo telurokratije. To je pogranična zona, pojas, oblast, a uporedo s tim i geopolitička granica koja se ne poklapa sa granicom između država. Za sile mora ta granica je obala, odnosno *pojas* koji zalazi u dubinu kopna. Talasokratija, priobalne teritorije vidi kao potencijalne kolonije, pojaseve zemlje koji se mogu odvojiti od ostale kontinentalne mase, pretvoriti u uporište, odnosno strateški prostor – mostobran prema samom centru telurokratije. To je najstroženi i kulturom najzasićeniji region i aktivni subjekt u borbi talasokratije i telurokratije sa svojom sopstvenom sudbinom koja se, prvenstveno, razrešava na osnovu ishoda geopolitičke dvojnosti. To je istovremeno i granica čiji kvalitativni opseg zavisi od toga koji impuls ima prevagu u konkretnom sektoru – kopneni ili pomorski. Okeanske obale Indije i Kine, za sada, predstavljaju linije gde opseg priobalnih pojaseva teži nuli. U Evropi i Sredozemlju, priobalne zone su široki pojasevi koji zadiru duboko u kontinent. U poslednjih nekoliko godina ta granica je duboko pomerena u kopneni deo Evrope i sredozemlja na štetu telurokratije. Bez obzira na aktuelno stanje, rimland je i dalje posebna realnost sa samostalnom logikom koja u ogromnoj meri utiče i na talasokratiju i na telurokratiju. Rimland, dakle, ne predstavlja samo prelaznu međusredinu između talasokratije i telurokratije već veoma aktivnu i posebnu geopolitičku tvorevinu.

U poslednje vreme pojavile su se i konkurentne paradigme koje napadaju vladajuću paradigmu o geopolitičkoj dvojnosti i većitom sukobljavanju talasokratije i telurokratije. Tako se, na primer, pojavila *američka (talasokratska) linija* koja zastupa teoriju *atlantizma* kao složenog geopolitičkog prostora. U tom prostoru, prema mišljenju američkih, i šire, geopolitičara centralno mesto imaju Sjedinjene Američke Države kao jedina svetska velesila, ali uz izvesne razlike u stavovima. Jedni su zagovarali konačnu pobjedu Zapada u geopolitičkom dvoboju sa Istokom. Drugi su smatrali da je potrebno određeno približavanje, odnosno pretapanje dva ideološka lagera u nešto zajedničko i uspostavljanje Svetske vlade. Takva situacija je prouzrokovala pojavu posebnog pravca u geopolitici – “*geopolitike mondijalizma*”, odnosno učenja o “*novom svetskom poretku*”¹⁶. Američki geopolitičari na njoj rade od 70-ih godina, a

¹⁶ Projekat je dobio naziv “*mondijalizam*” – od francuske reči “*monde*” = “svet”.

prvi put je obnarodovao predsednik SAD Džordž Buš tokom rata u Persijskom zalivu 1991. godine.

Savremeni atlantizam, kao teorija počinje da se razvija na tezama Mehena, Makindera, Spajkmena i drugih, prvenstveno američkih geopolitičara. Tako je, na primer, Spajkmenov učenik *D. Meinig* 1956. godine objavio tekst "*Heartland i Rimland u evroazijskoj istoriji*".¹⁷ U tom tekstu on posebno naglašava da *geopolitički kriterijumi moraju naročito da uzimaju u obzir funkcionalnu orijentaciju stanovništva i države, a ne samo čisto geografski odnos teritorije prema Kopnu i Moru*. Slično njemu, i *V. Kirk* u svojoj knjizi: "Geografska osovina istorije", razvija Spajkmenovu tezu o težišnom značaju rimlanda u geopolitičkoj ravnoteži snaga. On je izgradio istorijski model u kome glavnu ulogu igraju priobalne civilizacije čiji kulturni impulsi sa većom ili manjom silinom prodiru u unutrašnjost kontinenta. I Amerikanac *Sol Koen*, u knjizi "Geografija i Politika u podeljenom svetu" predlaže da se u geopolitički metod uvede dodatna klasifikacija zasnovana na podeli osnovnih geopolitičkih realnosti na: spoljašnju morsku (vodenu) sredinu; kontinentalno jezgro (nucleus) istovetno sa "Heartlandom"; diskontinuirani pojas (priobalni sektori usmereni bilo unutar kontinenta, bilo van njega); i regione koji su geopolitički nezavisni od tog skupa."

Teoriju o diskontinuiranim pojasevima prihvatili su vodeći američki geopolitičari, stratezi i državnici kao što je *Henri Kisindžer* koji je smatrao da bi fragmente tih diskontinuiranih priobalnih zona trebalo spajati u jednu celinu¹⁸. Tako bi se atlantizmu obezbedila potpuna kontrola čak i nad Sovjetskom Evrozijom. Ta geopolitika je u praksi ostvarivana kroz vijetnamski, irački i avganistanski rat; aktiviranje američko-kineskih odnosa; pružanje podrške nacionalistima-disidentima Ukrajine i Baltika i proameričkom režimu u Iranu i slično.

Razvoj geopolitičke teorije atlantizma dostiže kulminaciju na samom početku 90-ih godina dvadesetog veka. Ona ima i svoje praktične posledice, kao što su: objedinjavanje svih zemalja u zahvatu Atlantskog okeana, jačanje i prostorno širenje NATO-a, raspad Varšavskog pakta i SSSR-a. Poremećen je i odnos snaga u korist talasokratije koja je uveliko počela slaviti pobedu nad heartlandom.

Naglom razvoju atlantističke geopolitike, bez sumnje, doprinele su i aerokratija i eterokratija. *Aerokratija* ili *geopolitika vazduha* u principu ne postoji kao punovredna zato što je vazdušni prostor i iznad kopna i iznad mora isti. Aerokratija, međutim, ide u prilog tehnički razvijenijim zemljama i zemljama koje imaju veće mogućnosti uspostavljanja kopnenih i pomorskih baza. Uopšteno posmatrano, osvajanje vazdušnog prostora je u izvesnoj meri izjednačilo Kopno i More, zato što za avione i rakete razlika

¹⁷ Detaljnije o tome se može videti u: Дугин, А: *Основы геополитики*, Часть 2, Глава 2, Арктозея, Москва, 2000; D.W. Meinig: "*Heartland and Rimland in Euroasian History*" in "West Politics Quarterly", IX, 1956, pp. 533-569.

¹⁸ To učenje je dobilo naziv "*Linkage*" od engleskog "link", "veza", "karika".

između tih prostora nije od velikog značaja. Pojava nosača aviona, međutim, ide u prilog talasokratiji zato što odvaja vazdušne baze od Kopna i čini ih nezavisnim od kvaliteta zemljine površine. Razvoj avijacije je izmenio i planetarne razmere. Zemlju je učinio znatno “manjom”, a rastojanja između država i kontinenata – “kraćim”. Prenosenje naoružanja u zemljinu orbitu i strateško osvajanje kosmičkog prostora označili su poslednju fazu “sažimanja” planete i konačnu relativnost prostornih razlika. Slična je situacija i sa eterokratijom koju savremena geopolitika treba da razmatra. *Etar* ili *svemirski prostor* sve više dobija na značaju. Osvajanje kosmosa, programa zvezdanih ratova i slično, privilegija je tehnološki najrazvijenijih zemalja.

Karta etnokulturne podele svetske civilizacije

Izvor: [http://en.wikipedia.org/wiki/](http://en.wikipedia.org/wiki/Samuel_P._Huntington)

Samuel_P._Huntington

Osvajanje vazdušne i kosmičke sredine je, dakle, nastavak izričito talasokratskih težnji i može se smatrati za najviši stadijum izrazito atlantističke strategije koja ima dve verzije: pesimističku i optimističku.

1) *Pesimističku* verziju zastupa *Semjuel Hantington* koji smatra da strateška pobeda talasokratije nije potpuna.¹⁹ Nije došlo do pobeде zapadne ideologije: liberal-demokratije, tržišta i slično. Ona je samo trenutno ostala bez alternative, ali to neće dovesti do automatskog ravnjanja čitavog čovečanstva prema univerzalnom sistemu atlantističkih vrednosti. On smatra da će ubrzo kod nezapadnih naroda početi da se ispoljavaju civilizacijske i geopolitičke osobenosti i da će oni još jače osećati svoju versku, nacionalnu i drugu pripadnost.

Hantington, takođe, tvrdi da se, pored atlantističke civilizacije koja obuhvata Severnu Ameriku i Zapadnu Evropu, može predvideti geopolitičko utvrđivanje još sedam potencijalnih civilizacija. To su: 1) slovensko-pravoslavna, 2) konfučijanska (kineska), 3) japanska, 4)

¹⁹ Huntington S: “Clash of civilizations” in “Foreign Affairs”, New York, sum. 1993, p. 22-49

islamska, 5) hinduistička, 6) latinskoamerička i, moguće, 7) afrička. Ali, te potencijalne civilizacije ni izdaleka nisu istovetne. One su jedinstvene samo po tome što je smer njihovog razvoja i oblikovanja suprotan od atlantizma i civilizacije Zapada. On smatra da će Zapad i dalje biti u sučeljavanju sa drugim delovima sveta i da njegovu formulu “*The West and The Rest*” (“Zapad i svi ostali”) treba uzeti kao realnu i istinitu.

2) *Optimistička verzija* je zasnovana na teoriji *mondijalizma*, odnosno koncepcije *One World* (jedinstvenog sveta). Osnovna suština takve teorije je u tome da zastupa stanovište da je nastala era jedinstvene opštečovečanske civilizacije zasnovane na principima liberalne demokratije i da je došlo vreme jedinstvenosti sveta – spajanja svih država i naroda u jednu planetarnu tvorevinu; uspostavljanja svetske vlade; uništavanja rasnih, verskih, etničkih, nacionalnih i kulturnih granica. Ta teorija se vezuje za ime američkog geopolitičara *Frensis Fukujame* koji je napisao programski članak rečitog naziva “Kraj istorije”²⁰.

Kako sada stvari stoje, i jedna i druga verzija atlantizma, polako gube na značaju. Sa pojavom velike ekonomske krize u Sjedinjenim Američkim Državama i teorije liberalnog kapitalizma gube na značaju. Država počinje da se meša u skoro sve privredne tokove SAD, a naročito u bankarski i monetarni sistem. Slična je situacija i u zemljama Zapadne Evrope koje su pod snažnim uticajem SAD. Istovremeno Rusija, Kina i druge zemlje telurokratije jačaju i stvaraju brojne organizacije i saveze. Na osnovu toga pojavljuju se i brojne geopolitičke teorije i paradigme koje protivreče atlantizmu, a najznačajnije su mestorazvoj i neoevroazijstvo.

Mestorazvoj je termin koji je predložio evroazijac Petar Nikolajevič Savicki (1895-1968). Suština mestorazvoja, prema njegovom mišljenju, je u tome da se socijalno-politička sredina i njena teritorija moraju sliti u jedinstvenu celinu, u geografsku jedinku ili predeo; da se objektivno i subjektivno slivaju u neraskidivo jedinstvo, u nešto celovito – u konceptualnu sintezu socijalno-istorijske sredine i teritorije koju ona zauzima²¹ ... Osnovna ideja Savickog, dakle, leži u tome da Rusija zauzima centralnu poziciju u okvirima čitavog evroazijskog kontinenta. Za razliku od Rusije, središnjost Nemačke se odnosi na evropski kontekst, a sama Evropa je tek *zapadni rt* Evroazije. Središnjost Rusije je za Savickog osnov njenog istorijskog identiteta, a Evroazija je samostalna i posebna duhovno-istorijska geopolitička realnost i sinteza svetske kulture i istorije.

²⁰ Uočavajući nedoslednost te teorije akademik Mihailo Marković je isticao da su stavovi o kraju istorije i definitivnoj pobedi liberalizma iza koje nema više istorije obična budalaština. Prema njegovom mišljenju, mi se upravo nalazimo na „početku velike krize tih tobožnjih apsolutnih vrednosti“ (Videti u: *Sloboda se mora braniti silom*, intervju u časopisu Pečat, List slobodne Srbije, broj 101, Beograd, 2010, str. 10)

²¹ Detaljnije o geopolitici Savickog može se videti u: Дугин, А: *Основы геополитики*, Часть 1, Глава 7, Арктозея, Москва, 2000; Савицкий, Н. П: “*Географический обзор России-Евразии*” в сборнике “Мир России - Евразия”, 1926, стр. 51-54 и 219-232.; Савицкий, П. Н: “*Степь и Оседлость*” в “На Путьях: Утверждение евразийцев”, Берлин, 1922, стр. 341-356.

Jedan od najistaknutijih predstavnika evroazijstva je učenik Savickog ruski naučnik – istoričar Lav Nikolajevič Gumiljov²². Njegove analize etničke karte Evroazije, stepe, nomadskih naroda i njihovih civilizacija i druge su od izuzetne važnosti za teoriju geopolitike. Istok se, prema njegovom mišljenju, ne pojavljuje samo u vidu varvarskih zemalja na periferiji civilizacije, nego i kao samostalni i dinamični centar etnogeneze, kulture, političke istorije, državnog i tehničkog razvoja. On smatra da etnički Velikorusi, Rusi, ne predstavljaju prosto granu istočnih Slovena, nego poseban etnos stvoren stapanjem tursko-tatarskog sa slovenskim narodom. Stoga on opravdava rusku kontrolu nad onim evroazijskim zemljama koje naseljavaju tursko-tatarski etnosi i to dovodi u vezu s geoprostorom koji ti narodi naseljavaju. U geografskom smislu Šume i Stepe, predstavljaju istorijsku suštinu Rusije i uslovljavaju karakter njene kulture, civilizacije, ideologije i političke sudbine i njenog, svežeg i mladog etnosa koji je oko sebe objedinio superetnos evroazijske Imperije.

Za (neo) evroazijstvo se zalaže i Aleksandar Dugin, u teorijskom smislu, bez sumnje, jedan od najistaknutijih savremenih geopolitičara. On Rusiju shvata kao specifičnu zemlju koja ne pripada sasvim ni Istoku, niti Zapadu, već predstavlja “kontinent za sebe”, odnosno osobenu celinu koja se formirala pod uticajem različitih drevnih civilizacija i kultura.²³ On, takođe, smatra da se Rusija istorijski formirala na sintezi slovenskog i turanskog (tatarskog) etničkog elementa, da su Rusi koliko Evropljani, toliko i Azijci, i da je ruska kultura, po svojim bitnim karakteristikama, tradicionalistička, kolektivistička i mesijanska. I Dugin smatra da je nadmoć Zapada (sa svim njegovim odlikama – agresivni militarizam, razulareni kapitalizam i socijalni egoizam) postala tako teško podnošljiva da postoje globalne dihotomije savremenog sveta i međunarodne politike; sukob kopna i mora. Dok kopno simbolizuje tradicionalne vrednosti Evroazije, more je reprezent anglosaksonskog merkantilističkog društva i individualističkog pogleda na svet.

Uopšteno posmatrano, neoevroazijstvo ne priznaje merodavnost teorija savremenog atlantizma i zato traži mogućnosti za preokret tih procesa. Ono polazi od osnovne premise da bi potpuna prevlast atlantizma dovela do istorijskog nepostojanja Evroazije, kao heartlanda i zato se uporno odupire mondijalizmu takvog tipa i traži izlaz u novoj dvopolarnosti. Postojala su mišljenja da će se posle raspada SSSR-a uzdići Kina, da će islamske zemlje, zbog demografskih procesa dobiti na značaju, da će tihookeanski region obnarodovati svoju konkurentnost sa Evropom i Amerikom i slično.²⁴ Većina tih stavova i prognoza su se već danas obistinila, tako da dvojnost kopna i mora i dalje ostaje aktuelna.

²² Detaljnije o tome može se videti u: Дугин, А: *Основы геополитики*, Часть 2, Глава 6, Арктозея, Москва, 2000; Л.Н. Гумилев “Этногенез и биосфера земли”, Ленинград, 1990.

²³ <http://www.novosadski.net/viewtopic.php?f=83&t=26726> (17. 7.2012)

²⁴ “Svet će u budućnosti biti podeljen na dve zone: s jedne strane ostaci Zapada na čelu s Sjedinjenim Državama u opadanju, a sa druge azijsko-tihookeanska sila u

PARADIGME GEOPOLITIKE U PROCESU ISTORIJSKOG RAZVOJA DRUŠTVA

Za razliku od stabilizovane paradigme geopolitike koja se odnosi na većito prostorno sučeljavanje civilizacija kopna (telurokratije) i mora (talasokratije), postoje i paradigme koje karakterišu istorijske periode razvoja društva. Istorijski posmatrano, geopolitikom su vladale i vladaju tri osnovne paradigme: premoderna, moderna i postmoderna.²⁵

1) *Premoderna* (tradicionalna, klasična) *geopolitika* daje akcenat na vojno-političku moć država i dominantnu ulogu geografskih faktora. Njeni osnovni identiteti su: imperija, etnos, veroispovest i hijerarhija (kasta, stalež). *Imperije* su objedinjavale nekoliko etničkih skupina koje su podređene vrhovnom cilju, zajedničkom projektu, zajedničkoj sudbini. Zato imperija za čoveka tradicionalnog (premodernog) društva nije bila datost, već zadatak. Za razliku od nje, *etnos* je bio datost – neposredni identitet čoveka. Čovek se rađao u određenom etnosu i u njemu najčešće ostajao sa svim obeležjima: jezik, običaji, psihološke i kulturne smernice, životni program, sistem starosnih i socijalnih identifikacija i slično. Čovek u premodernoj, postoji u svom identitetu, u onoj meri u kojoj je on Rus, Grk, Tatarin, Namac, i slično. *Veroispovest* je bila poseban oblik identiteta slična etnosu, ali je bila sposobna da konsoliduje i različite etnose. Ona svoj kvalitet prenosi drugačije nego prirodna etnička sredina ili kruti imperativi imperije. Pojedinaac je „element posebnog duhovnog procesa gde se u raznim veroispovestima različito određuje (spasenje u hrišćanstvu, oslobođenje u hinduizmu, nirvana u budizmu itd.)“. *Hijerarhija* je takođe bitno obeležje tradicionalnog društva gde se čovek poistovećuje sa svojom kastom i gde vrhovne kaste odgovaraju duhu, a najniže – materiji.²⁶

Premoderna geopolitika je karakteristična za određeni istorijski period, ali se zadržala u obe naredne paradigme. Ona je, kako Dugin ističe,

punom usponu, na čelu s Kinom. Ukratko, pred nama stoji Azija sa tri milijarde aktivnih, promućurnih i vrednih ljudi, sa radnim potencijalom od milijardu i po i regulatorskom snagom od pola milijarde. Taj Zapad, koji je vladao svetom, danas je ostareo, umoran, anemičan, podložan individualizmu. Otud i naša nemoć naspram nadiiranja Azije, koja po prvi put u istoriji poseduje radnu snagu i tehničko-naučnu stručnost“ (Gáloa, M, P: *Mozak De Golove Francuske*, intervju u: Grupa autora, *Geopolitika postmodernog sveta*, IP „Geopolitika pres d. o. o.“, Beograd, 2011, str. 13).

²⁵ Postoji i druga klasifikacija (konkurentna paradigma) na četiri geopolitička poretka, odnosno paradigme. To su: Britanski geopolitički poredak (1815-1875) koji se naziva još i Civilizacijska geopolitika (civilizovati svet); geopolitički poredak imperijalnih sukoba (1875-1945), odnosno Prirodna organicistička geopolitika (sukob kopna i mora, organističke teorije o rađanju, rastu i propasti država); geopolitički poredak „hladnog rata“ (1945-1990) ili Ideološka geopolitika (sukob dobra i zla; kapitalizam i socijalizam; tržišta i planske privrede); i geopolitički poredak globalnog transnacionalnog (uniformisanog) vrednosnog sistema i integracionih procesa (liberalna demokratija, demokratizacija, poštovanje ljudskih i manjinskih prava, sloboda medija, tržišna privreda, sudelovanje u zajedničkim poslovima itd.) (<http://www.cpi.hr/download/inks/hr/8158.pdf> - 5. 4. 2012)

²⁶ Dugin, A., *Geopolitika postmoderne...*, str. 32-33.

„vrlo postojana, žilava, duboka i sposobna da izbije kroz racionalni program moderne, kao trava kroz asfalt“²⁷.

2) *Savremena* (moderna) *geopolitika*, za razliku od tradicionalne, daje akcenat na ekonomsku moć država.²⁸ Ona, kao svoj sistem identiteta nudi: državu – umesto imperije; naciju – umesto etnosa; svetovnost – umesto religije; i jednakost građana – umesto hijerarhije. U modernoj geopolitici *država* se podrazumeva kao antiimperija, kao racionalni aparat koja ima zadatak da spreči „rat svih protiv svih“ (u Hobsovskom smislu) i da uravnoteži protivrečne impulse autonomnih pojedinaca i društvenih grupa. Umesto etnosa, pojavljuje se *nacija* kao organizovan konglomerat građana jedne države koji razbija organske krvno-rodačke i kulturne veze i unifikuje građane u šablon države. Slična je situacija i sa institucijama tradicionalne *veroisповesti* koje se marginalizuju i pretvaraju u privatnu stvar pojedinaca i društvenih grupa, bez uticaja na strukturu i način vođenja države. Moderna, takođe, odbacuje i hijerarhijski model pojedinaca i društvenih grupa u državi. I vladari i građani se stavljaju u jednu ontološku i antropološku ravan gde svaka individua u takvoj demokratskoj državi može zauzeti svaki položaj.

Moderna geopolitika zapadnog tipa se širila, stvarala i jačala borbom protiv premoderne, ali i borbom protiv nezapadnih paradigmi i teorija. Tu paradigmu Zapad zasnivao na liberalističkim postavkama koje su se pokazale kao veoma efikasne i slamanju monarhija i staleških društava. Antiimperijalni stavovi su se prvo pojavili u teorijama Makijavelija, Bodena, Hobsa, a temeljni program moderne praktično su definisali Frensis Bekon i Adam Smit. Rezultati toga su bili veoma vidljivi; liberalizam je išao širokim putem nihilizma tradicionalnog društva i ta etapa se završava pred kraj XIX veka kada nestaje feudalno društvo. Kasnije se, u okviru same moderne, pojavljuju konkurentske paradigme konzervatizam (kasnije fašizam) i komunizam. Modernizacija se, razvijala i postepeno prerastala u postmodernizam po tri kanala istovremeno. Germanski „planetarni Rajh“ se prvi srušio, srušio se i sovjetski komunizam, a liberalni postmodernizam je jedini ostao na svetskoj sceni.

3) U *postmodernoj geopolitici* dominira snaga duha naroda nad vojnom i ekonomskom moći, sposobna da nadvlada tradicionalni geografski i ekonomski determinizam na račun širenja bazičnih faktora koji opredeljuju ponašanje zemalja u međunarodnim odnosima. Za razliku od klasične, imperativ novorođene (*postmoderne*) geopolitike nije samo ovladati prostorom ili njegovim resursima, već i dušama ljudi koji tu žive.²⁹ Realizuje se nametanjem i „ubrizgavanjem“ različitih psiholoških,

²⁷ Dugin, A., *Geopolitika postmoderne...*, str. 32.

²⁸ <http://ru.wikipedia.org/wiki/>

²⁹ “Djeco moja i braćo moja, duboko ja i daleko vidim: našim nesretnim i čemernim otečestvom ovladaće debeli, crni mrak i mrtva, ledena sloboda. Zatrće se pakleno i pogano sjeme agarjanskih krvoloka i zulumčara. Onog krvoločnog i bijenog zuluma nestaće, ali će nastati *suvi zulum* koji će gristi srce i dušu, sisati krv i potajno lomiti izmoždene kosti“ svojevremeno je upozoravao književnik Petar Kočić (Citirano u: Danojlić, M., *Jezičke sitnice i krupnice*, članak u: Pečat br. 246, Beograd, 2012.

socijalnih i kulturoloških obrazaca i primenom različitih metoda uticaja na svest ljudi. Osnovna njena obeležja su: globalizacija – umesto klasičnih buržoaskih država; planetarni kosmopolitizam – umesto nacija; potpuna ravnodušnost – protiv stroge smernice na sekularnost; i proizvoljnost uviđanja odnosa između individua – protiv humanističke strategije „ljudskih prava“³⁰. Osnovne njene posledice su: „virtuelizacija prostora, razaranje porodice, globalizacija tehnologija i masovnih komunikacija, proliferacija ozakonjene sodomije i hirurške promene pola, talas zavisnosti od narkotika, ekološke katastrofe, genetski inženjering i, kao logični završni akord, pojava 'novog čoveka', idealnog subjekta globalnog društva – ljudskog klovna.“³¹ Njen cilj je potpuno i radikalno drobljenje društava sve do razbijanja država, nacija, nacionalnih uprava, granica i pretvaranja planete u jedinstveno „građansko društvo“ pod upravom „svetske vlade“.

Navedene paradigme i vrste geopolitike, prema Aleksandru Duginu, ekonomski posmatrano, u potpunosti se poklapaju sa modelima ekonomskih i političkih sistema; predindustrijsko (agrarno) društvo – premoderno; industrijsko–moderno i postindustrijsko–postmoderno geopolitici. Ti modeli, međutim, obično se ne pojavljuju u čistom obliku. Obično je reč o troslojnom društvu u kome delimično postoje sve tri navedene paradigme. Kako on ističe, i u najzaostalijoj zemlji postoje centri računarskih tehnologija i terminali svetskih finansijskih sistema, odnosno elementi moderne i postmoderne. Sa druge strane i u najrazvijenijim zemljama postoje elementi premoderne. Tako se, na primer u razvijenoj Francuskoj mogu naći „četvrti koje kompaktno naseljavaju ili islamski fundamentalisti, s minaretima odakle mujezini pozivaju na molitvu, ili afrički mnogobošci čiji ritualni bubnjevi ne prestaju ni danju ni noću, primoravajući visokokulturne Francuze da se ježe i trzaju“³².

Čak i atlantistički pol na čelu sa SAD, prema mišljenju A. Dugina, i dalje sadrži sve tri paradigme.³³ *Tradicionalnoj paradigmi* i tradicionalnom američkom društvu odgovara temeljna protestantska veroispovest i na njoj zasnovana etika i sistem vrednosti. Njeno širenje na druge prostore putem protestantskih sekti, čije se sedište uglavnom nalazi u SAD, nije samo pokušaj zamene jedne religije drugom, već, bez sumnje jedan od instrumenata geopolitičke ekspanzije atlantizma. To širenje posredno podržava američka država putem globalističkih fondova i brojnih nevladinih organizacija, organizacija za takozvanu zaštitu ljudskih prava i na brojne druge načine. Od početka 1990-ih godina, raznim kanalima, u zemlje evroazije (naročito zemlje postsovjetskog prostora i dalekog istoka), masovno se upućuju protestantski propovednici i misionari. Bez obzira na snažan otpor tradicionalne veroispovesti starosedelačkih naroda, protestanti ostvaruju vidne rezultate. Protestantizam, na primer, u Južnoj Koreji već predstavlja većinsku veroispovest, a on se masovno širi i na Kinu.

³⁰ Dugin, A., *Geopolitika postmoderne...*, str. 35.

³¹ Dugin, A., *Geopolitika postmoderne...*, str. 80.

³² Dugin, A., *Geopolitika postmoderne...*, str. 14. i 15.

³³ Dugin, A., *Geopolitika postmoderne...*, str. 19. i 20.

Modernoj paradigmi, dakle, odgovara sučeljavanje interesa na državnom nivou. Reč je o sučeljavanju Sjedinjenih Američkih Država i drugih nacionalnih država koje im ograničavaju zonu uticaja. Istovremeno je reč i o desuverenizaciji nacionalnih država i taj proces se odvija u dva smera koji su u neposrednoj vezi s paradigmom moderne i postmoderne. U prvom slučaju (paradigma moderne) je onda kada Sjedinjene Američke Države (kao država) nastoje da uspostave neposrednu kontrolu nad državama u problematičnim zonama (Irak, Avganistan, Iran, zemlje severa Afrike, u određenoj meri i Srbija). Drugi slučaj (*paradigma postmoderne*) se odnosi na desuverenizaciju pod pokroviteljstvom globalizacije. To je situacija kada SAD više ne istupaju u ulozi nacionalne države, već kao nadnacionalna sila procesa globalizacije u svetskim razmerama, ne obazirući se na nacionalne granice i administrativne podelu.

ZAKLJUČAK

Na osnovu navedenog može se zaključiti da svaka nauka i svaka oblast društvene delatnosti ima svoju, više ili manje stabilizovanu, paradigmu, a to važi i za geopolitiku. Uopšteno posmatrano, paradigme geopolitike se mogu posmatrati sa različitih aspekata, a najznačajniji su odnos kopna i mora i istorijski razvoj.

Paradigma geopolitike o većitom sučeljavanju kopna (telurokratije) i mora (talasokratije) je veoma stabilizovana i predstavlja zakonitost u celokupnom istorijskom razvoju ljudi, društvenih grupa i država. Ta paradigma u delimično korigovanom obliku vlada i danas, s napomenom da je talasokratija u snažnom usponu, da je preuzela kontrolu nad rimlendom (mekanim slojem) i ozbiljno pretili da ugrozi i samo srce kopnenog prostora (evroazije).

S druge strane, istorijski posmatrano, identifikovane su: premoderna, moderna i postmoderna geopolitika. Navedene paradigme, ekonomski posmatrano, u potpunosti se poklapaju sa modelima ekonomskih i političkih sistema; predindustrijsko (agrarno) društvo – premodernoj; industrijsko – modernoj i postindustrijsko – postmodernoj geopolitici. Prelazi između njih, međutim, nisu radikalni i jasno vidljivi. Obično je reč o troslojnom društvu gde delimično postoje sve tri navedene paradigme. Postindustrijalizacija po elementima, čak, ide u drugom pravcu od industrijalizacije; industrijska proizvodnja (naročito prljava industrija) se obično seli u zemlje Trećeg sveta – tamo gde je radna snaga jeftinija.

PARADIGMS OF GEOPOLITICS

Professor Momčilo Sakan, PhD

Abstract: In this paper, the author, after a brief introduction, the first explains the paradigm of science in general and especially the paradigm of geopolitics. Specifically points to the paradigm of normal science who offers methods, techniques and instruments and examples for proper investigation of the problem and demonstrate the attitudes, theories, laws, theorems and theories in general. It also points to the crisis of the ruling paradigm and the emergence of scientific revolutions in science in general and especially geopolitics. Author, then explains the conflict of land and sea, as the

very paradigm of geopolitics stabilized lasting millennia. In addition, points to those that occur in the paradigm of historical development, and which are less stabilized than the last, or the Conflict of land and sea. These paradigms are premodern, modern and postmodern geopolitics.

Key words: *paradigm, geopolitics, modern and postmodern geopolitics*

LITERATURA

1. Antonio Negri, Hart M. (2003): *Imperija*, Multimedijski institut, Zagreb
2. D.W. Meinig: "Heartland and Rimland in Euroasian History" in "West Politics Quarterly", IX, 1956.
3. Danojlić, M. (2012): Jezičke sitnice i krupnice, članak u: Pečat br. 246, Beograd
4. Дугин, А. (2000): *Основы геополитики*, Часть 2, Глава 2, Арктозея, Москва.
5. Dugin, A. (2009) *Geopolitika postmoderne*, Prevodilačka radionica Rosić, Nikola Pašić, Beograd
6. Л. Н. Гумилев (1990): "Этногенез и биосфера земли", Ленинград
7. Grupa autora (2011): *Geopolitika postmodernog sveta*, IP „Geopolitika pres d. o. o.“, Beograd
8. Huntington S: "Clash of civilizations" in "Foreign Affairs", summer 1993.
9. Kun, T. (1974): *Struktura naučnih revolucija*, Nolit, Beograd
10. Mackinder, J. H. (1904):, *The Geographical Pivot of History*, „Geographical Journal“, 23, The Royal Geographical Society, London
11. Marković, M. (2010): *Sloboda se mora braniti silom*, intervju u časopisu Pečat, List slobodne Srbije, broj 101, Beograd
12. Mićunović, Lj. (1988): *Savremeni leksikon stranih reči*, KZNS Univerzitetska riječ, stranih reči i izraza, Novi Sad
13. Novaković, S. (1974): Predgovor u: Kun, T.: *Struktura naučnih revolucija*, Nolit, Beograd
14. Poincare, H. (1958): *The Value of Science*, New York, Dover Publications
15. Novaković, S. (1994): *Uvod u opštu metodologiju i istoriju metodološke misli*, Filozofski fakultet, Beograd
16. Савицкий, Н. П (1926): "Географический обзор России-Евразии" в сборнике "Мир России - Евразия"
17. Савицкий, П. Н (1922): "Степь и Оседлость" в "На Путиях: Утверждение евразийцев", Берлин
18. <http://ru.wikipedia.org/wiki/>
19. http://ru.wikipedia.org/wiki/Aleksandr_Geljevič_Dugin; (18.7. 2012)
20. <http://www.novosadski.net/viewtopic.php?f=83&t=26726> (17.1.2012)
21. <http://www.cpi.hr/download/links/hr/8158.pdf> (5. 4. 2012)
22. <http://www.cpi.hr/download/links/hr/8158.pdf> (5. 4. 2012).
23. <http://www.novosadski.net/viewtopic.php?f=83&t=26726> (17. 7. 2012)